

DOUA BASORELIEFURI DIONISIACE DESCOPERITE LA FAGARAŞUL NOU

(r. Hîrşova, reg. Dobrogea)

Cu aproape un deceniu în urmă, în 1953, pe teritoriul comunei Făgăraşul Nou, surpîndu-se un mal din promontoriul prelungit al cetăţii romane Beroe, situat în partea de est a satului, s-au descoperit două tăbliţe votive de marmură (fig. 1 şi 2) împodobite cu basoreliefuri, dedicate zeului Dionysos¹.

Cu toate că cele două monumente reprezintă aceleaşi aspecte sintetice din cultul zeităţii greco-romane, totuşi, prin varietatea tematicii şi importanţa scenelor rituale pe care ni le înfăţişează, basoreliefurile diferă mult unul de altul.

I. Basorelieful de pe prima tăbliţă votivă (fig. 1), realizat în stil provincial roman cu reminiscenţe din arta elenistică, este relativ bine conservat, cu excepţia unei mici ştirbiri în dreptul gurii zeului Dionysos şi a unei fisuri care porneşte din partea mijlocie a bazei şi se opreşte în apropierea genunchiului drept al zeului.

Placa este prelucrată din marmură albă de import, de bună calitate². Are o formă trapezoidală, cu baza mică de 0,180 m, baza mare de 0,195 m, înălţimea de 0,273 m şi grosimea de 0,015 m. Cîmpul basoreliefului este de 0,230 × 0,170 m. Pe marginea interioară a ramei se văd uşoare urme de culoare roşie.

În primul plan, în partea centrală a basoreliefului se află figura impunătoare a tînărului zeu, nud, stînd în picioare, puţin înclinat, privind spre dreapta. Are capul acoperit cu păr mare şi buclat, uşor lăsat pe

¹ Prin grija tovarăşului Bourceanu Vasile, fostul şef al Secţiei de învăţămînt, r. Măcin, reg. Dobrogea, cele două monumente dionisiace au fost înaintate Muzeului regional de Istorie din Galaţi, unde actualmente se găsesc expuse în una din sălile orînduirii sclavagiste, fiind inventariate: I la nr. 2387 şi II la nr. 2386.

² Analiza materialului a fost făcută de Vizante Giuseppe, maestru pietrar din Galaţi, Bd. Gh. Coşbuc nr. 203.

Fig. 1. — Făgărașul Nou. Dionysos (basoreliev în marmoră).

frunte, și în creștet despărțit printr-o cărare, iar apoi dat pe spate, în ondulații mari ¹. Pe umărul stîng, Dionysos poartă nebrida, drapată în numeroase cute ce îi acoperă numai o mică suprafață din partea dreaptă a corpului. Cu mîna stîngă, indoită de la cot pînă la înălțimea capului, ține strîns tyrsul, iar cu dreapta varsă dintr-un vas vinul. În picioare, poartă cizme scurte, cu carîmbul răsfrînt, prevăzute cu ciucuri laterali, ce așung pînă în regiunea gleznelor.

Pe partea dreaptă a monumentului, la picioarele lui Dionysos, se află cunoscuta panteră, animal consacrat acestui zeu, sprijinindu-se pe picioarele din față. Cu gîtul întins și capul îndreptat către mîna dreaptă a divinității, animalul adulmecă spre vasul din care i se toarnă vinul.

În colțul din dreapta monumentului, jos, se află un personaj pe jumătate nud, probabil un acolit al acestei divinități, a cărei înălțime abia depășește genunchii lui Dionysos ². Cu ambele mîini, acolitul poartă deasupra corpului ofrande aduse în cinstea zeității. Are acoperit numai piciorul drept, de la șold pînă aproape de gleznă, cu un veșmînt clasic, drapat în falduri elipsoidale. De la baza monumentului, pe ambele laturi longitudinale, pornesc coardele înfrunzite a doi butuci de vie, care se împreună deasupra capului zeului, întocmai ca un baldachin, ornamentînd în același timp și chenarul plăcii.

Ținînd seama de spațiul restrîns pe care se desfășoară basorelieful, se poate concluda că artistul a reușit să redea în mod fidel conținutul unei scene rituale din cultul lui Dionysos, inspirîndu-se din nenumăratele reprezentări culturale ale acestei zeități greco-romane. Din punct de vedere artistic este evident că e vorba de un modest produs al unui atelier de marmură. De altfel, nu putem vorbi de o adevărată artă la asemenea obiecte, lucrate în serie, cum sînt icoanele de cult din vremea romană. Desenat după modele tradiționale, scenele în relief erau executate mecanic și în trăsături sumare, fără nici un fel de contribuție temperamentală a sculptorului, care de fapt nu era decît un simplu meseriaș.

Pe baza celor relatate, basorelieful acesta poate fi încadrat în reperul monumentelor din timpul imperiului roman.

II. Cel de-al doilea monument este dedicat aceluiași zeu, reprezentat printr-o compoziție cu bogate elemente specific viticole, dispuse scenic în două registre (fig. 2).

Tăblița prezintă o spărtură orizontală la mijloc, precum și trei știrbiri: două pe marginile exterioare ale ramei și una la piciorul stîng al zeului Dionysos. Demn de relevat este faptul că basorelieful a fost sculptat în aceeași marmură de import ³ ca și primul. De formă dreptunghiulară, el măsoară 0,395 m înălțime, 0,235 m lățime și 0,027 m grosime. Cîmpul basoreliefului e de 0,350 × 0,210 m.

În primul registru, care ocupă aproape 3/4 din suprafața monumentului, este înfățișată o scenă rituală, specifică sărbătoririi și oficerii

¹ Vezi pentru analogii: D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, în *BCMI*, VIII, 29, București, ianuarie-martie 1915, p. 8 și urm.

² *Ibidem*, p. 10.

³ Vezi nota 2, p. 411.

Fig. 2. — Făgărașul Nou. Dionysos (basorelief în marmură cu două registre).

cultului zgomotos al lui Dionysos, întovărășit de anumite divinități secundare. În mijlocul scenei se află figura zeului redat în poziția sa clasică, nud, stînd în picioare, surîzător, privind spre dreapta. Pe cap poartă o coroană de trandafiri. Cu mîna stîngă ține tyrsul, iar cu dreapta toarnă vinul sacru dintr-un cantharos ritual¹. Pe umărul stîng poartă obișnuita *nebris*, care îi acoperă numai o mică porțiune din partea dreaptă a pieptului. În picioare are cizme scurte.

Pe un alt plan, în colțul din stînga al registrului, jos, se află figura zeului Pan, bătrîn și bărbos, cu coarne și picioare de țap, șezînd. În mîna dreaptă, ridicată în sus, pînă în dreptul capului, ține cornul abundenței, plin cu fructe, iar în stînga, adusă la piept, are probabil naiul, preferatul său instrument muzical².

În stînga zeului Pan, este înfățișat Silenul, un alt personaj al cortegiului, văzut din profil. Acesta este desigur beat, deoarece stă așezat jos, chiar la picioarele lui Bacchus, într-o poziție ghemuită, cu genunchii strînși în față, iar cu mîinile ridicate la înălțimea bărbiei ține cupa în care i se toarnă din belșug vinul.

Reprezentarea acestei zeități secundare este armonios completată prin redarea unei pantere, în profil spre dreapta, lungită la picioarele lor, sprijinindu-se pe labe. Cu gîtul întins, animalul are capul întors spre stînga, așteptînd cu nerăbdare să primească vin din același vas din care Bacchus toarnă continuu.

Din ansamblul acestui cortegiu face parte de asemenea un alt personaj cu înfățișare de copil, nud, care culege struguri și dansează ușor, parcă plutește. Are părul frumos buclat și corpul ornamentat la brîu cu o eșarfă. Acest personaj completează cîmpul basoreliefului în colțul de sus, din stînga ramei.

Tyrsul din mîna stîngă a zeului este împodobit la mijloc cu o panglică.

Scena primului registru se încheie cu un personaj feminin, situat în spațiul din partea dreaptă a monumentului. E vorba de o menadă, care poartă în mîna dreaptă o tamburină, folosită în cultul și procesiunile dionisiace. Bacchantă este înveșmîntată cu un chiton, care-i cade în falduri, ajungînd pînă la pămînt. Părul ei bogat este strîns într-un coc deasupra capului.

Întreaga solemnitate rituală, patronată de chipul zeului Dionysos, este încadrată de o cunună, alcătuită din coarde de viță de vie, desfrunzite, în schimb puternic arcuite de greutatea ciorchinilor de struguri.

În al doilea registru, jos, se poate vedea desfășurarea unui proces al muncilor din domeniul vinificației, de la cules, la tescuirea strugurilor, și pînă la transportarea mustului.

În prima scenă din stînga registrului, sînt reprezentați doi bărbați, dezbrăcați pînă la brîu, zdrobind struguri într-un teasc de lemn. Ei se țin de mîini pentru a-și menține probabil echilibrul în timpul tescuirii și a spori în comun efortul muncii. Alături, în stînga, se află profilată figura

¹ Cf. D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 8 și urm.

² Cf. O. Tafraei, *Noi achizițiuni ale Muzeului de Antichități din Iași*, în *AArch*, II, 4, 1930, p. 27.

unui alt bărbat ce se îndreaptă către teasc, ușor încovoiat sub povara coșului de struguri, pe care îl sprijină cu mâinile pe umărul drept.

În restul registrului se înfățișează un car pe două roți, ce transportă un butoi, firește plin cu must, tras de doi boi. Conducătorul carului merge înaintea animalelor, ținând cu mâna stângă dirlogii, iar cu dreapta îndemnându-le.

În anumite puncte de pe cîmpul basoreliefului, persistă încă urmele culorii roșii. De fapt, se poate observa că pictura a fost inițial aplicată numai pe unele elemente ale monumentului: pe laturile interioare ale ramelor ambelor registre, pe coroana de trandafiri și pe cizmele lui Dionysos, pe panglica tyrsului și pe cornul abundenței din mâna dreaptă a zeului Pan, pe dirlogii vitelor, precum și pe literele inscripției.

Dacă ținem seama de semnificația scenelor din registrul inferior, ce ilustrează procesul vinificației, fără îndoială, se poate spune că meșterul, deși înzestrat cu puține calități artistice, a reușit să imprime reliefului o notă specifică, datorită detaliilor realiste de o deosebită valoare documentară; ca întotdeauna în arta provincială, arta pierde din valoarea și frumusețea trăsăturilor sale clasice, în schimb câștigă în alegerea și ilustrarea subiectelor realiste¹.

Pe rama de sus și de jos a plăcii, se află textul unei inscripții latinești, rudimentar dăltuită. Înălțimea literelor, variază între 0,010 m—0,015 m.

Cîmpul epigrafic conține următorul text:

EX VOTO VLPIVS
MAXIMVS POISVIT
DIT (†)

După făgăduință, Ulpus
Maximus a pus (a dedicat).

Inscripția este neglijent gravată, avînd literele înghesuite una în cealaltă, datorită stîngăciei lapidului, incult sau mai degrabă neroman care nu cunoștea bine literele latine. Fără îndoială, lapidul a săpat peste niște litere inițial desenate de altcineva, pe care nu le înțelegea. Acele litere fuseseră scrise în grabă, *cursiv*, iar nu lapidar, fiind trasate probabil cu cărbunele, cu plumb, sau ușor zgîriate cu un vîrf ascuțit. În textul inscripției, compus numai din șase cuvinte, grupate în număr de cîte trei, pe rama de sus și de jos a plăcii, literele M, P și S sînt dăltuite în forme diferite, iar litera T este redată ca un τ din scrierea cursivă greacă. Mai mult decît atît, lapidul a comis unele confuzii de litere, mai ales în rîndul al doilea. De pildă, cele două linii orizontale care separă cuvintele MAXIMVS și POSVIT nu prezintă un semn de separație, ci fac parte din litera S de la sfîrșitul numelui MAXIMVS, literă care a fost defectuos săpată. Tot așa se explică și aspectul de N al literei M de la începutul aceluiași nume, precum și acel I superfluu din PO < I > SVIT. De fapt, litera I în asocierea literei S a luat forma unui π, bineînțeles tot datorită neștiinței lapidului. În același mod va trebui să explicăm și proveniența literelor finale DIT, care ar putea să reprezinte o gravare greșită pentru (*de*)DIT. Ar fi să ne imaginăm că cel care a desenat literele cu „creionul” a scris mai întîi *dedit*, apoi a șters și a corectat *posuit*. Dacă n-a șters destul

¹ Cf. S. Ferri, *Arte Romana sul Danubio*, Milano, 1933, p. 418—420.

de bine, au putut rămânea încă vizibile literele ultime din *dedit*, pe care lapidul necunoscător a înțeles că trebuie să le graveze. S-ar putea presupune de asemenea că autorul „conceptului” să fi scris *dedit* după *posuit* și, dându-și seama că e fără rost, să-l fi șters în grabă și incomplet¹.

În privința datării mai precise a monumentului, numele Ulpius Maximus constituie un indiciu că sîntem într-o epocă ulterioară împăratului Traian, întrucît se știe că, începînd din vremea acestui împărat, numele Ulpius se răspîndește foarte mult în imperiul roman.

Din descrierea celor două monumente dionisiace, ce au evidente elemente și trăsături comune, sîntem îndreptățiți a crede că ne aflăm în fața unor opere concepute și sculptate de mîna unui singur meșter, mai ales că au fost descoperite în același loc.

Pe baza elementelor epigrafice și stilistice, respectivele tăblițe votive nu pot depăși, din punct de vedere cronologic, începutul secolului al III-lea e.n. Dar e mult mai probabil să dateze din a doua jumătate a secolului al II-lea e.n., fiind caracteristice artei provinciale din timpul acestei perioade.

Cultul zeului Dionysos a avut o largă răspîndire în timpul orînduirii sclavagiste, fiind adoptat aproape peste tot și de populațiile băștinașe ale provinciilor de sub stăpînirea și influența culturii grecești și romane. De pildă, în Scitia Mică, la Istria² și Tariverdi³, Callatis⁴ și Tomis⁵, precum și în nenumărate alte puncte, cultul lui Dionysos avea o mare extindere în epoca elenistică și chiar mai tîrziu, în timpul stăpînirii romane, fiind în strînsă legătură cu cultivarea viței de vie⁶. În sensul acesta, putem spune că ambele monumente dionisiace, descoperite pe raza cetății romane Beroe (în comuna Făgărașul Nou, reg. Dobrogea), ilustrează cu prisosință acest lucru și îmbogățesc cunoștințele noastre prin redarea scenelor realiste de viticultură și vinificație.

Referindu-ne la marea popularitate a cultului dionisiac și îndeosebi la aria sa de răspîndire, credem că nu e locul aici să enumerăm statistic toate punctele arheologice și pietrele sculptate cu chipul acestei divinități. Cum am spus mai sus, îl întîlnim destul de frecvent în descoperirile efectuate pe teritoriul patriei noastre, mai mult în Dobrogea (Scitia Mică sau Moesia Inferioară) și în mai mică măsură pe teritoriul provinciei Dacia.

¹ Această interpretare mi-a fost sugerată de Radu Vulpe, căruia țin să-i aduc mulțumiri și pe această cale.

² S. Lambrino, *Arta greacă și romană în Romînia*, extras din *Artă și tehnică grafică*, *Buletinul imprimeriilor statului*, nr. 4—5, 1938, p. 7, fig. 13; p. 15, fig. 30 și 31; idem, *Ceatarea Histria*, 1930, ambele figuri de la p. 10 și 11.

³ Em. Condurachi și colaboratori, *Șantierul arheologic Histria, Sectorul Tariverdi*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 83, fig. 63.

⁴ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 207, fig. 98 și p. 219.

⁵ D. M. Teodorescu, *op. cit.*; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 131, fig. 68; S. Lambrino, *Arta greacă și romană în Romînia*, p. 11, fig. 21.

⁶ V. Canarache, *Tomis*, București, 1961, p. 31 și 32; în general despre răspîndirea cultului lui Dionysos în Dobrogea vezi: R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 87, 99, 112, 222, 224—226, 228, 230, 232, 235, 259.

Cele două basoreliefuri, descoperite la Făgărașul Nou, constituie dovezi noi ale pătrunderii acestui cult în interiorul Dobrogei, relevând în același timp marea popularitate și cinstita de care se va fi bucurat zeul Dionysos în cetatea romană Beroe și pe teritoriul său rural, în epoca stăpînirii romane.

I. T. DRAGOMIR

ДВА БАРЕЛЬЕФА С ИЗОБРАЖЕНИЕМ ДИОНИСА ИЗ ФЭГЭРАШУЛ НОУ

(р-н Хыршова, обл. Доброджа)

РЕЗЮМЕ

В 1953 г. при обвале берега близ римской крепости Бeroe на территории села Фэгэрашул Ноу (р-н Хыршова, обл. Доброджа) были найдены два римских барельефа из привозного белого мрамора, посвященных богу Дионису.

I. Первый имеет форму трапеции с малым основанием, равным 0,180 м, большим основанием, равным 0,195 м, высотой в 0,273 м и толщиной в 0,015 м. Он сравнительно хорошо сохранился (рис. 1). На внутреннем крае рамы видны неясные следы красной краски.

Учитывая ограниченную площадь барельефа, можно сказать, что художнику удалось верно передать содержание ритуальной сцены, относящейся к культу вышеупомянутого греко-римского божества.

II. Сцена на втором барельефе, изображающая того же бога в сопровождении пышного кортежа, размещена на двух регистрах. На верхней и нижней рамах начертан текст латинской надписи. Высота букв от 0,010 до 0,015 м. Барельеф прямоуголен; его высота равна 0,395 м, ширина — 0,235 м и толщина — 0,027 м. В середине видна горизонтальная трещина, в трех местах недостает кусков.

Из текста надписи, ярко выраженного провинциально-римского характера, вытекает, что памятник был поставлен богу неким Ульпием Максимом.

На основании эпиграфических и стилистических элементов автор датирует обе вотивные доски второй половиной II в. н.э.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Фэгэрашул Ноу. Дионис (мраморный барельеф).

Рис. 2. — Фэгэрашул Ноу. Дионис (мраморный барельеф с двумя регистрами).

DEUX BAS-RELIEFS DIONYSIAQUES DÉCOUVERTS À FĂGĂRAȘUL NOU (district de Hirșova, région de Dobrogea)

RÉSUMÉ

Un affaissement de terrain survenu en 1953 dans le voisinage de la cité romaine de Beroe, située sur le territoire de la commune de Făgărașul Nou (district de Hirșova, région de Dobrogea) a entraîné la découverte de deux bas-reliefs romains en marbre blanc importé et dédiés au dieu Dionysos.

I. Le premier est de forme trapézoïdale, sa petite base ayant 0^m,180 et la grande 0^m,195, la hauteur mesure 0^m,273 et son épaisseur 0^m,015. Il est relativement bien conservé (fig. 1). Le bord intérieur de l'encadrement porte de légères traces de couleur rouge.

Compte tenu de l'espace restreint sur lequel se déroule le bas-relief, on peut conclure que l'artiste a réussi à rendre fidèlement le contenu d'une scène rituelle propre au culte de cette divinité gréco-romaine.

II. Le second est attribué à la même divinité, accompagnée d'un nombreux cortège. Les figures sont disposées sur deux registres. Le cadre supérieur et celui inférieur de la plaque portent le texte d'une inscription en latin. La hauteur des lettres varie entre 10 cm et 15 cm. De forme rectangulaire, ce bas-relief mesure 0^m,395 de haut, 0^m, 235 de large et 0^m,027 d'épaisseur ; il présente une fissure horizontale en son milieu et trois éclats.

Le texte de l'inscription, d'un caractère provincial romain prononcé, fait connaître que ce monument fut érigé en l'honneur du lieu par un certain Ulpus Maximus.

L'auteur date les deux tablettes votives — grâce à leur éléments épigraphiques et stylistiques — de la seconde moitié du IIe siècle de notre ère.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Făgărașul Nou. Dionysos (bas-relief en marbre).

Fig. 2. — Făgărașul Nou. Dionysos (bas-relief en marbre à deux registres).

